Vasile D. Ţâra

O CONTROVERSĂ FILOLOGICĂ: PATERNITATEA *ISTORIEI ŢĂRÂI RUMÂNEŞTI,* ATRIBUITĂ STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO

După mai bine de un secol şi jumătate de la prima editare a *Istoriei Ţărâi Rumâeşti, întru care se cuprinde numele ei cel dintâi şi cine au fost lăcuitorii ei atunci şi apoi cine o au mai descălecat şi o au stăpânit până în vremile de acum, cum s-au tras şi stă,* considerată a fi cea mai valoroasă dintre scrierile istorice munteneşti din epoca veche, problema paternităţii acestui text continuă să reţină atenţia specialiştilor, ultima şi cea mai amplă dintre contribuţii fiind recenta carte a distinsului filolog ieşean N. A Ursu: *Paternitatea* ISTORIEI ŢĂRÎI RUMÂNEŞTI*, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Studiu filologic* (Iaşi, Ed. Cronica, 2009, 249 p.).

Întrucât bibliografia privitoare la acest subiect cuprinde numeroase lucrări semnate de specialişti bine-cunoscuţi în cercetarea istoriografiei şi a culturii româneşti scrise[1], nu ne propunem să analizăm aici părerile controversate şi argumentele invocate de cei care le-au susţinut, ci ne vom concentra atenţia supra recentului studiu al reputatului filolog ieşean, care vine în contradicţie cu tot ceea ce s-a scris până acum pe această temă, inclusiv cu ceea ce a susţinut Domnia Sa în studiile publicate înainte de apariţia acestei cărţi.

Autor al unei opere ştiinţifice impresionante prin valoare, întindere şi originalitate, profesorul N.A. Ursu ne oferă în ultima sa carte un model de cercetare filologică minuţioasă, extrem de bine documentată şi exemplară în privinţa metodei şi a tehnicii de investigaţie, ceea ce îi permite să formuleze concluzii surprinzătoare în legătură cu ce s-a spus şi cu ce ar trebui să admitem referitor la această dificilă şi controversată problemă de istorie culturală.

Valoarea ştiinţifică şi literară a *Istoriei Ţărâi Rumâneşti,* în raport cu celelalte cronici muntene, a stimulat interesul cercetătorilor pentru aflarea autorului care, prin această scriere istorică, putea dobândi un loc însemnat între cărturarii vechii noastre culturi. În prima secţiune a cărţii Domniei Sale, N.A. Ursu face un *Scurt istoric al chestiunii* (p. 7–25), din care aflăm toate părerile exprimate până acum.

[1] Vezi, între altele, sintezele făcute de Otilia Dragomir (*Istoria Ţărâi Rumâneşti, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ediţie critică…, Bucureşti, Editura Academiei, 2006, p. 19–24) şi N.A Ursu (*op. cit*., p.7–25).

LR, LX, nr. 1, p. 139–145, Bucureşti, 2011

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)

Astfel, B.P. Hasdeu credea, fără să aducă argumente doveditoare, că autorul cronicii este Nicolae Milescu Spătarul[2], părere pe care o reafirmă în 1872[3], ca ripostă la rezervele formulate de M. Kogălniceanu în *Cronicele României sau letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, vol. I (Bucureşti, 1872, p. XIX), unde, respingând părerea lui B. P. Hasdeu, acesta consideră că autorul este „un român de peste Olt", opinie împărtăşită şi de V. A. Urechia[4].

Primul care încearcă să identifice autorul acestei scrieri analizând limba şi stilul cronicii, dar luând în seamă şi unele informaţii de istorie socială şi culturală, este Aron Densuşianu[5], care ajunge la concluzia că *Istoria Ţărâi Rumâneşti* aparţine mitropolitului Teodosie Veştemeanul, ardelean emigrat în Muntenia. I.G. Sbiera contestă, însă, această paternitate[6] şi avansează ideea că autorul ar putea fi unul dintre boierii: Hrizea vistierul, Ivaşcu Băleanu ori Staicu Merişanu, toţi adversari ai familiei Cantacuzinilor.

Cel care a exprimat o părere aproape unanim acceptată a fost Nicolae Iorga. În 1899, savantul român, întemeindu-se pe un pasaj dintr-o scrisoare a stolnicului Constantin Cantacuzino, trimisă, în anul 1694, contelui italian Luigi Ferdinando Marsigli, unde boierul muntean îşi mărturisea intenţia de a scrie o istorie a românilor, dar şi pe faptul că textul cronicii era scris într-un limbaj elevat, cu o sintaxă savantă, precum şi pe informaţia istorică vastă şi pe atitudinea critică a celui care a scris-o faţă de sursele de informare utilizate, ajunge la concluzia că autorul *Istoriei Ţărâi Rumâneşti* este „cel mai învăţat dintre muntenii cari [o] puteau scrie între 1667 şi 1669, [...] un om de cultură elenică, ştiind însă latineşte şi italieneşte, crescut într-o şcoală din Italia, deci în Padova, singura universitate italiană frecventată de greci şi de grecizanţi, de orientali în genere"[7]. Acesta nu putea fi altul decât stolnicul Constantin Cantacuzino.

Datorită acestei scrieri şi mărturiilor din epocă privind faima de erudit pe care o avea între contemporani, precum şi contribuţia pe care a avut-o la colaţionarea şi pregătirea pentru tipar a textului *Bibliei de la Bucureşti* (1688) şi a altor traduceri religioase, Constantin Cantacuzino a fost aşezat alături de Dimitrie Cantemir în panteonul culturii noastre din epoca veche.

În această împrejurare era greu, dacă nu chiar riscant, să-i mai conteste cineva calitatea de autor al cronicii în discuţie. Şi totuşi, această mare şi temerară

[2] „Satyrul", I, 1866, nr. 13.

[3] „Columna lui Traian", III, 1872, p.274–275.

[4] „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", II, 1884, p. 65–82.

[5] Vezi *Istoria limbei şi literaturii române*, Iaşi, 1885, p. 171, ed. a II-a, Iaşi, 1894, p. 218.

[6] *Mişcări culturale şi literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504–1714*, Cernăuţi, 1897, p. 222–227.

[7] Vezi N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, în „Analele Academiei Române". Memoriile Secţiunii Istorice, seria II, tom. XXI, 1898–1899, extras, p. 85, apud N.A. Ursu, *op cit*., p. 9.

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)

îndrăzneală şi-au asumat-o Dimitrie Onciul[8], Al. T. Dumitrescu[9], care îl indică pe Daniil Panonianul drept autor al *Istoriei Țărâi Rumâneşti*, şi P.V. Haneş[10], care încearcă să acrediteze părerea lui B.P. Hasdeu, conform căreia autorul cronicii ar fi Nicolae Milescu Spătarul.

În anul 1982, bine-cunoscutul filolog Neculai A. Ursu redeschide discuția privitoare la acest subiect, publicând studiul *Teodosie Veştemeanul, adevăratul autor al Istoriei Țării Rumâneşti, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino* („Cronica", XVII, 1982, nr. 32, p. 5, 8, şi nr. 33, p. 5, 8), pe care îl completează cu unul mai amplu: *Din nou despre paternitatea Istoriei Țării Rumâneşti, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino* („Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol», XXV, 1988, partea a II-a, p. 439–450). Cu excepția lui Ştefan S. Gorovei, care admite paternitatea lui Teodosie Veştemeanul[11], ceilalți cercetători care au participat la discuție au respins părerea şi argumentele filologului ieşean[12].

În 2009, după zece ani de minuțioase investigații suplimentare, profesorul N.A. Ursu a publicat cartea pe care o prezentăm, unde le răspunde ferm şi temeinic documentat celor care i-au contestat părerea, dar mai cu seamă expune şi argumentează pe larg un nou punct de vedere: autorul cronicii este logofătul Ion Frâncul, colaborator apropiat al stolnicului Constantin Cantacuzino în cancelaria domnească şi al mitropolitului Teodosie Veştemeanul în cancelaria mitropolitană. Această schimbare de opinie este numai parțial diferită de cea anterioară, pentru că se referă doar la autorul *Foletului novel*, nu şi la faptul că acesta a redactat şi *Istoria Țărâi Rumâneşti*, ipoteză pe care cercetătorul ieşean şi-a întemeiat, de la început, întreaga teorie privitoare la subiectul în discuție Chiar dacă ar părea surprinzătoare, această modificare de atitudine şi de părere este o dovadă grăitoare de probitate ştiințifică, obligatorie în cercetarea filologică, deoarece, aşa cum spunea Ioan Bogdan, „În istoriografie, mai mult decât în orice altă ştiință, erorile sânt greu de evitat; ca să ajungi, însă, la adevăr, trebuie să ai curajul de a le săvârşi şi dorința statornică de a le îndrepta"[13].

Posesor al unei vaste informații în domeniul cercetării filologice şi al culturii româneşti scrise, înzestrat cu un impresionant spirit de observație şi de analiză ştiințifică a textelor cu probleme filologice litigioase, savantul ieşean a căutat şi a

[8] „Analele Academiei Române". Memoriile Secțiunii Istorice, seria II, tom. XXIX, 1907–1908, p. 578.

[9] Vezi *Contribuții la istoriografia românească veche*, în vol. omagial *Lui Ion Bianu*, Bucureşti, 1916, p. 227–255.

[10] „Glasul Bisericii", XXIII, 1964, nr. 5–6, p. 437–465.

[11] Vezi Ştefan S. Gorovei, *Argumentele paternității*, în „Luceafărul", XXXI, 1988, nr. 52, p. 2.

[12] Vezi Al. Duțu, *Călătorii, imagini, constante*, Bucureşti, 1985, p. 252–253; Radu Şt. Ciobanu, *Un istoric al unității naționale*, în „Luceafărul", XXXI, 1988, nr. 44, p.1, 4; Andrei Pippidi, *Istoria Țării Rumâneşti, autorul şi data ei*, în „Revista de istorie", XLII, 1989, nr. 12, p. 1209–1224; Otilia Dragomir, *Studiu filologic* la *Istoria Țărâi Rumâneşti*, ed. cit., p. 19–28.

[13] Acest text a fost aşezat de N. A. Ursu, ca motto, la începutul cărții Domniei Sale (p. 7).

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)

propus noi soluții, bazate pe argumente plauzibile, pentru stabilirea paternității a numeroase texte româneşti anonime şi chiar de a schimba păreri devenite certitudini privind paternitatea unor texte majore ale scrisului românesc, precum *Letopisețul Țării Moldovei*, atribuit lui Grigore Ureche, poemul în proză *Cântarea României*, atribuit lui Alecu Russo, ori, ca în cazul de față, *Istoria Țărâi Rumâneşti,* atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino.

Pornind de la părerea lui Aron Densuşianu, întărită şi de o afirmație a lui Samuil Micu, pentru care propune însă o altă interpretare (vezi p. 10–12), N.A. Ursu atacă, în 1982, teoria lui N. Iorga privitoare la paternitatea *Istoriei Țărâi Rumâneşti*, bazându-se îndeosebi pe similitudinile de limbă şi de stil dintre această scriere şi *Foletul novel*, pe care îl atribuia atunci mitropolitului Teodosie Veştemeanul.

În recenta sa carte, filologul ieşean reiterează părerea că autorul *Foletului novel* este şi autorul *Istoriei Țărâi Rumâneşti*, dar cel care a tradus şi a prelucrat calendarul pentru domnitorul Constantin Brâncoveanu este logofătul Ion Frâncul, care semna şi Ioan Romanul, colaborator apropiat al stolnicului Constantin Cantacuzino şi al mitropolitului Teodosie Veştemeanul.

Pentru demonstrarea acestei opinii, Domnia Sa recurge la argumente grafologice, lingvistice, stilistice şi de istorie socială şi culturală, pe care le identifică şi le pune în valoare printr-un imens efort de cercetare şi de analiză filologică, nemaiîntâlnit până acum în literatura de specialitate românească. De data aceasta, autorul întreprinde o cercetare complexă şi aprofundată a tuturor textelor care prezintă similitudini filologice şi de altă natură cu *Istoria Țărâi Rumâneşti*, şi anume: *Foletul novel*, prefețele a cinci cărți bisericeşti, semnate de mitropolitul Teodosie, dar scrise de altcineva, scrisoarea trimisă de Teodosie Veştemeanul patriarhului Adrian al Moscovei şi cea trimisă de Constantin Cantacuzino contelui Marsigli, unele dintre însemnările de pe cărțile din biblioteca stolnicului, *Testamentul lui Dona Pepano* etc.

În capitolul al II-lea, intitulat *Cine este Ioan Romanul (alias Ion Frâncul), traducătorul* ***Foletului novel***, care constituie partea cea mai întinsă a cărții (p. 26–175), bazându-se mai cu seamă pe argumente grafologice, dar şi istorice sau lingvistice, precum şi pe interpretarea inedită a unor documente cunoscute sau necunoscute până acum, N.A. Ursu acreditează ideea că Ioan Romanul este una şi aceeaşi persoană cu logofătul Ion Frâncul, probabil descendent al unei familii de ardeleni stabiliți în Oltenia.

Supunând unui examen grafologic detaliat o seamă de documente scrise, cu certitudine, de Ion Frâncul şi altele atribuite stolnicului Constantin Cantacuzino sau mitropolitului Teodosie, autorul ajunge la concluzii diferite față de cele cunoscute până acum, şi anume:

1. grafia *Foletelor* pe anii 1693 şi 1701 şi a însemnărilor ce poartă semnătura logofătului Ion Frâncul este identică;

2. unele acte din *Condica sfântă a mitropoliei Țării Româneşti* din perioada 1668–1698 „au multe particularități grafice specifice scrisului din *Foletele* pe anii 1693 şi 1701, traduse şi copiate de Ioan Romanul, alias Ion Frâncul” (p. 54);

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)

3. cartea de blestem a mitropolitului Teodosie, din 21 aprilie 1669, este „cel mai elocvent act scris de Ion Frâncul" ca logofăt în cancelaria mitropoliei muntene (p. 65);

4. unele cuvinte glosate pe marginea ms. 45 al *Vechiului Testament* reprezintă o dovadă „incontestabilă că Ion Frâncul este persoana necunoscută care a colaționat, împreună cu grămăticul Nicola", această copie (p. 94), utilizată la editarea *Bibliei de la Bucureşti*;

5. tot grafia confirmă ipoteza că Ion Frâncul a redactat unele scrisori, în română şi slavonă, semnate de mitropolitul Teodosie, ca şi dedicația făcută în numele domnitorului Constantin Brâncoveanu pe un exemplar al *Bibliei*, trimis mitropolitului Dosoftei, aflat în exil.

După 1690, logofătul Ion Frâncul ajunge sub directa subordonare a stolnicului Constantin Cantacuzino. În această calitate, el redactează, în numele stolnicului, mai multe scrisori şi documente. Având şi acces la cărțile din biblioteca demnitarului muntean, logofătul iubitor de lectură a făcut însemnări pe unele dintre cele pe care le-a citit. Examenul grafiei îi oferă şi de data aceasta filologului ieşean argumentele necesare pentru a dovedi paternitatea lui Ion Frâncul asupra acestor texte, considerate de alții ca aparținând stolnicului Constantin Cantacuzino.

Surprinzătoare şi relevante pentru acribia şi onestitatea investigației întreprinse de autorul acestei cărți sunt constatările şi apoi concluziile la care ajunge după reexaminarea variantei originale a scrisorii şi a anexelor acesteia trimise de stolnic, în 1694, contelui L.F. Marsigli. Domnia Sa constată că în volumul *Operele lui Constantin Cantacuzino*, editat de N. Iorga în 1901, acesta „nu a mai reprodus scrisoarea din 4 martie 1694, *semnată* [s.a.] de Stolnic, iar după anexa intitulată *Alle petitioni dell' Illustrissimo Signor Luigi Conte Marsigli*..., scrisă în numele Stolnicului, dar *nesemnată* [s.a.] de el, a reprodus semnătura acestuia aflată în scrisoarea din 4 martie 1694. Procedând astfel, N. Iorga a comis în ediția din 1901, probabil neintenționat, o *mistificare* [s.a.], care a putut induce în eroare, cum s-a şi întâmplat, pe mulți cercetători" (p. 140). Aşadar, textul original atestă faptul că „anexa scrisorii Stolnicului din 4 martie 1694 [...], deşi conține unele fraze scrise în numele său, nu a fost redactată, nici scrisă şi semnată de el" (p. 169).

Examenul grafologic[14] şi unele fapte de limbă şi de stil îl conduc pe cercetător la concluzia că şi documentul anexat scrisorii adresate contelui italian a fost redactat de Ion Frâncul.

Prin acelaşi procedeu, autorul demonstrează că „*Testamentul lui Dona Pepano* nu este nici tradus, nici scris de stolnicul Constantin Cantacuzino", ci de logofătul Ion Frâncul (p. 171–175), iar „afirmația făcută de Stolnic, sau în numele lui, că el a tradus şi a scris testamentul este, bineînțeles, o *mistificare* [s.a.], care l-a indus în eroare pe N. Iorga" (p. 175).

[14] Vezi, mai ales, fig. 108–174, p. 123–168.

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)

În capitolul al III-lea, autorul îşi motivează convingerea că „*Istoria Ţărâi Rumâneşti* nu poate fi opera stolnicului Constantin Cantacuzino" (p. 176). În favoarea acestei păreri, Domnia Sa invocă mai întâi comentariile denigratoare la adresa grecilor, „incompatibile cu originea etnică grecească a Stolnicului şi cu calitatea sa de Cantacuzin" (vezi p. 176–181), iar apoi un mare număr de „comentarii şi particularităţi stilistice şi lingvistice comune traducerii *Foletului novel*, prefeţelor semnate de mitropolitul Teodosie la cele cinci cărţi şi *Istoriei Ţărâi Rumâneşti*" (vezi p. 182–231). Chiar dacă, la o primă vedere, unele fapte de limbă şi de stil invocate de autor ar putea fi considerate mai puţin sau chiar deloc convingătoare, pentru că se regăsesc şi în alte scrieri din perioada veche, aşa cum obiecta şi Otilia Dragomir, referindu-se la studiile anterioare ale filologului ieşean, nu pot fi totuşi ignorate sau minimalizate, pentru că, aşa cum precizează N.A. Ursu, concordanţele „lingvistice şi stilistice în stabilirea unei paternităţi literare, metodă clasică în filologie, [...] nu trebuie privite difuz, căci *stilul* [s.a.] unei persoane care practică în mod obişnuit scrisul se constituie prin *selecţie, opţiune* [s.a.], şi devine cu timpul *manieră* [s.a.] de a scrie. Ca atare, nu este obligatoriu ca particularităţile lingvistice şi stilistice să aparţină *în mod exclusiv* [s.a.] textelor comparate, ci să aibă un grad cât mai înalt de *specificitate* [s.a.], atât în textul cu paternitate cunoscută, cât şi în textul anonim pe care îl atribuim aceluiaşi autor. Iar gradul de specificitate al particularităţilor respective este indicat nu numai de frecvenţa lor în textele comparate, ci şi, mai ales, de specificul gramatical, de ingeniozitatea construcţiilor şi de expresivitatea lor" (p. 22).

La capătul acestei impresionante demonstraţii de virtuozitate filologică, dobândită de-a lungul unei vieţi exemplar dedicate acestui domeniu de cercetare, învăţatul ieşean formulează, în termeni categorici, concluzia că, „fără nici o îndoială, acest început de istorie a românilor este *opera logofătului Ion Frâncul* [s.a.], traducătorul *Foletului novel*, nu a stolnicului Constantin Cantacuzino" (p. 232).

Desigur, acest punct de vedere nu va fi adoptat cu uşurinţă de toţi specialiştii în domeniu, de vreme ce mai bine de un secol paternitatea stolnicului Constantin Cantacuzino asupra acestei scrieri de primă însemnătate pentru literatura şi istoriografia noastră veche a fost acceptată şi, până de curând, apărată, uneori cu vehemenţă, dar insuficient de argumentat. Probabil că vor urma şi alte studii referitoare la această controversată problemă a filologiei româneşti, întreprinse cu metode şi mijloace tradiţionale şi moderne de investigaţie, extinse şi la celelalte cronici anonime din vremea lui Constantin Brâncoveanu, poate că se vor găsi documente şi se vor face interpretări noi cu privire la relaţia stolnicului cu mitropolitul Teodosie şi cu Ioan Romanul (alias Ion Frâncul) şi a tuturor celor trei cu învăţaţii Miron şi Nicolae Costin, dar şi cu acei cronicari munteni care au scris texte similare. S-ar putea ajunge chiar la ipoteza că logofătul Ion Frâncul, „mâna dreaptă" a stolnicului în cancelaria domnească şi a mitropolitului Teodosie în cancelaria mitropoliei muntene, a colaborat cu cei doi şi în calitate de secretar personal, care a consemnat în scris ceea ce ei dictau, aşa cum se proceda frecvent şi în alte locuri, iar uneori continua sau revizuia, cu sau fără acordul celor pe care îi slujea, textele scrise după dictare.

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)

Fie că va fi admisă, fie că va fi contestată, mai ales din motive subiective ori din inerţie, lucrarea profesorului N.A. Ursu va rămâne un model de investigaţie filologică pentru toţi cei care îşi vor asuma dificila sarcină de a stabili paternitatea numeroaselor texte anonime din cultura românească scrisă.

A PHILOLOGICAL CONTROVERSY: THE PATERNITY OF THE HISTORY OF THE ROMANIAN COUNTRY, ATTRIBUTED TO CONSTANTIN CANTACUZINO

(Abstract)

The scientific dispute regarding the author of *The History of the Romanian Country* goes back for over a century. This historical work, only partially achieved, has been preserved in five manuscript copies from around mid 18th century, and has been attributed to several scholars from that period. The most well-known opinion belongs to Nicolae Iorga, the scholar that, based on historical information found in documents, has attributed the chronicle to Constantin Cantacuzino.

In his book, *The Paternity of The History of the Romanian Country*. *A Philological Study* (Iaşi, Ed. Cronica, 2009, 249 p.), the reputable linguist N.A. Ursu has recently revealed that the real author of the text is Ioan Frâncul, the very same person that translated *Foletul novel* and signed it with the name Ion Romanul. The research is built upon substantiation from fields such as graphology, linguistics, stylistics and history.

Cuvinte-cheie: paternitate, grafologie, filologie, lingvistică, stilistică, istorie.
Key-words: paternity, graphology, philology, linguistics, stylistics, history.

Universitatea de Vest din Timişoara
Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie
Str. Vasile Pârvan nr. 4

BDD-A528 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:19 UTC)